

TÁR C Z A.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁBÓL.

A hadtudományi bizottságnak f. évi ápril hó 26-án tartott ülésén bemutatta az előadó a mult 1896-ik évi számadásokat és az évi jelentést, mely a nagygyűlés elé terjesztendő, jelentést tett a Magyar Hadi Krónika befejező részének kiadásáról és más bizottsági ügyekről.

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

*Báthory István király magyar hadserege.*¹⁾ Ismeretes, hogy Báthory István lengyel királynak állandóan volt magyar katonasága. Hódító hadjárataiban magyar vitézeire számított legjobban, s nélkülök meg sem indult volna az oroszok ellen; mert a lengyel hadsereget királylyá választásakor fegyelmezetlen, rendetlen állapotban találta, melyre kipróbált, harczedzett magyarjaival kellett lelkesítőleg hatnia.

¹⁾ *Veress Endre* kolozsvári egyet. m. tanár úr az erdélyi fejedelemség története körében tett tanulmányai folyamán kutatott a lengyelországi levéltárakban s ezen kutatások eredményét «*Lengyelországi adalékok hazánk s főleg Erdély XVI—XVII. századi történetéhez*» cím alá összefoglalván, azt a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályában felolvasta; e tanulmányt az akadémia most az «*Értekezések a történelmi tudományok köréből*» folyó évi 9. számában kiadván, fölötte szükségesnek és hasznosnak tartjuk belőle azon részt az alábbiakban közölni, mely Báthory István király magyar hadseregére vonatkozik s e tárgyban a legbecsesebb adalék. *Szerk.*

A huszárok mintájára szervezte is erős kézzel a lengyel lovasságot, s a híres zaporogi kozák lovas-csapatokat, a hajdúk példájára pedig a gyalogságot, a mi az attól idegenkedő lengyelek szemében teljesen új intézmény volt.¹⁾

Ily előkészületek után 1579-től 1581-ig küzdött a muszkákkal, Rettenetes Iván csár óriási sereg-áradata ellen, s a mint *Szádeczky* is, e hadjáratok első évének magyar histórikusa, kiemeli: harcaiban «a dicsőség oroszlánrésze kétségkívül a magyar seregeket illete.»²⁾ De, melyek, milyenek s mekkorák voltak e seregek? Kik vezették győzelemről-győzelemre? Kik azok a *névtelen hősök*, a kiknek segítségével már a hadjárat 1579-iki első évét: Polock, a körülötte fekvő nyolcz vár és hozzátartozó vajdaság visszafoglalásával fejezte be Báthory?!

Mindezekről sejtelmünk sincs. Annyit tudunk csak, hogy a nagy király jobb keze Békés Gáspár, egykori erdélyi ellenfele volt, kihez *Szádeczky*, kútfőink alapján még Bornemisza János, Zsuki Ferencz, Vadas Mihály, Kőrössy János és Rácz Péter parancsnokok nevét nyomozta ki. Bővítik még e névsort a Báthory István leveleiben említett vitézek nevei,³⁾ de, hogy kinek mennyi s milyen katonája volt, nem tudtuk eddig még csak hozzávetőleg sem, sem a sokat feljegyző Szamosközytől, sem egyéb krónikáinkból.

Még az egykorú Gyulai Pál is, a ki pedig az események élénk hatása alatt, s összeköttetései révén, a Lengyelországból az erdélyi fejedelmi udvarba érkező hírek közelében élvén, 1581-ben könyvet is írt a király győztes hadjáratáról,⁴⁾ csak Barbély György, Bornemisza és Ká-

¹⁾ Ezt a szervező munkáját magok a lengyel történetírók is elismerik; sőt dicsérőleg emelik ki, hogy egészségügyi csapatokat is alakított, a mi addig a lengyeleknél ismeretlen volt és Báthory István királyig a hadsereg kíséretében még orvosok sem voltak.

²⁾ Ld. dr. *Szádeczky* Lajos: Báthory István hadjáratái az oroszok ellen. A «Hadtörténelmi Közlemények» 1888. I. évf. 32. és 40. lapján. Idejegyzem még, hogy ez első év eseményeiről «Raguaglio del successo della guerra mossa l'anno 1579 dal Rè di Polonia, et il Duca di Moscovia» címen egykorú leírás olvasható a drezdai kir. könyvtár kézirati osztálya F. 132. sz. kötete 110—134b. lapján.

³⁾ Lásd: Báthory István lengyel király levelei 1576—1585. A gyulafehérvári levéltárban levő eredetiek szerint közli dr. *Ötvös* Ágoston, a «Magyar Történelmi Tár» 1861-iki, VIII. kötetében.

⁴⁾ Teljes címe: Commentarius rerum, à Stephano rege, adversus magnum Moschorum Ducem gestarum, Anno. 1. 5. 80. Claudiopoli in Officina Relictæ Casparis Helti. Anno. 1. 5. 81. — 8-r. 21. lapnyi nyomtat-

rolyi István hadműveleteit örökítette meg, a nélkül, hogy a többi kapitányok neve, vagy a magyar sereg nagysága följegyzésére gondolt volna.¹⁾

Úgy látszik, ezredévi ünnepünknek tartatott fenn: világosabban látni történetünk e homályos részében is, mert Varsóban fenmaradt, s íme előkerül két vaskos kötetben, az egykorú, eredeti «mustráló könyvek»-ben Báthory István király *magyar hadseregének teljes nérsora*, melyben 1576-tól 1582-ig (tehát a hadjáratok végéig) nemcsak a kapitányok, hadnagyok, tizedesek és közkatonák neve van havonkint pontosan följegyezve, hanem zsoldjuk, sőt még az is, hogy az oroszokkal vívott csatákban mindenkor hányan estek el, illetve: hogy ingadozott a létszám, stb. S így most már nemcsak általánosságban szólhatunk a király magyar hadairól, hanem *ezerekre menő névlajstrommal mutathatjuk be* annak a seregnek a magvát, melylyel Báthory dicsőséges harczeit vívta, s nevét félelmetessé és egész Európában ismertessé tette!

Górski Konstany, nyug. (orosz szolgálatban volt) ezredes, a lengyelek jeles hadtörténeti írójának Báthory orosz hadjáratairól írt kitünő dolgozata vezetett erre,²⁾ melyben hibás olvasású, eltorzított alakjukban is fölismervén a létszámuk föltüntetésével közölt csapatok magyar vezérei nevét, nagyon érdekelt e fontos adatok forrása. Fölkerestem tehát a szerzőt, a kivel azért is óhajtottam Varsóban megismerkedni, mivel Miksa főhg. 1588 jan. 24-iki bicsini balvégzetű csatájáról és Mihály vajdának a havasalföldi Teleázsen folyó melletti (1600 okt. 20-án történt) megveretéséről írt egy-egy derék értekezést, melyet magamnak is használnom kellett hasonló tárgyú tanulmányaimban.

Górski úr önzetlen készséggel igazított útba és adta át jegyzeteit, s a magyar vitézek névsorát, mit ő — úgymond — magyarul nem tudván, úgy sem értékesíthet; de, minthogy az illető levéltárban való kuta-

vány, melynek egyetlen ismert példányát a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár őrzi. Írója, Paullus Giulanus nevét az első lapról tudjuk, melyen könyvecskéjét Kovacsóczy Farkas kancellárnak ajánlja.

¹⁾ Fenmaradt azonban Báthory István hadi rendtartása a lengyel seregben szolgáló magyar huszárok számára, a mit eredeti magyar szövegében *Barabás* Samu adott ki a «Hadtörténelmi Közlemények» 1890. III. évf. 667—674. lapján.

²⁾ Megjelent a «Biblioteka Warszawska» 1892. évfolyamában, melynek alapján a *Pester Lloyd* tárczacikkét közölván, annak nyomán ismertette az «Erdélyi Múzeum» az 1893. évfolyam 419. lapján, a mi figyelmet felkeltette reá.

táshoz, mely e rendkívül becses és *a maga nemében páratlan* jegyzéket őrizi, ezúttal nem volt engedélyem, addig is, míg az egészet az eredetiről közölhetném, mutatatóul az alábbiakban állítom össze azokat a tőle kapott adatokat, melyek István király 1576—79 közti magyar katonaságára vonatkoznak.¹⁾

Báthory István már uralkodása első évében, 1576-ban hívott be Erdélyből magyar katonákat a Danczka (Danzig) elleni hadjáratához, mely nem akart hódolni, s vonakodott őt királyául elismerni. E katonák neveit ily czímű fizetési lajstrom őrzi: *Regestrum distributorum pecuniarum, tam ex contributionibus publicis, quam ex quarta parte Reipublicæ collecti, a die 1-ma Januarii ad diem ultimum Decembris 1576.*

Ez évben *csak* magyar gyalogsága volt Báthorynak, s ez természetes is, mert ekkor még lengyel gyalogságát nem szervezhette. A magyarok létszáma 1576 nov. 18-án 530 volt, a következőleg megoszolva :

Vadas Mihály	kapitány	---	---	110 emberrel	
Török István	"	---	---	100	"
Rác Mihály	"	---	---	100	"
Nagy Ambrus	"	---	---	100	"
Somodi Ferencz	"	---	---	110	"
Károlyi István	"	---	---	20	"

Havi zsoldjukat illetőleg, Vadas és a többi kapitány 48 magyar forintot kapott, a zászlótartó (*vexillifer*) ötöt, ugyanennyit a tizedes,²⁾ a milyen minden században rendszeren 8—10 volt, s végül 4 frtot a közcivéz.

A főntiekhez okt. 30-án még 15 magyar gyalogos érkezett, kiknek felöltöztetése, uniformáltatása végett, valamint a többi magyarok szükségére varsói kereskedőktől vásároltak :

47 vég (pecie) karazia posztót, ára	750 lengyel frt,
25 " közönséges posztót (<i>panni simplici</i>)	232 " " 7 ¹ / ₂ garas,
7 " marienburgi karazia <i>błękitnej</i> ³⁾ posztót, végét	12 frtjával,
2 " hasonló színű posztót, végét	--- --- --- --- 13 "
és ugyanabból még 35 rőföt (ulna)	--- --- --- --- 12 garásával.

¹⁾ Górski e magyar adatokra ama kutatásai közben bukkant a varsói császári államlevéltárban, melyek alapján a lengyel gyalogság és lovasság történetét két kötetben megírta s kiadta.

²⁾ Ez volt a *decurio* megfelelő magyar czíme Erdélyben, mert érdekes, hogy ez időben Magyarországon, pl. a dunántúli és felvidéki hajdúk előljáróit inkább *vajláknak* nevezték.

³⁾ Ez lengyelül *kék posztót* jelent; a mire Báthorynak bizonyosan a

Vettek még 21 rőf piros karazia posztót a tizedesek számára 13 l. frtért; 1 vég *lundí* kék posztót (panni Lundinensi)¹⁾ 33 frton; ugyanolyat 3½ rőföt 27 garasával; 38½ rőf pirosat 22 és 8 rőf zöld színűt 27 garasával. Mind ezt tisztí egyenruhák számára.

A Danczka elleni hadjárat 1577 tavaszától 8 hónapig tartott; az ellenszegülő város makaesúl védte magát, de decz. 12-én végre is kénytelen volt meghódolni. Ezután Báthory István az oroszok elleni hadjáratára készült s gyűjtögette magyar seregeit az egész következő év folyamán.

Az 1577-iki magyar seregek egy részéről az «Equitibus et peditibus Ungaris ad cedulas Regiæ Matris ac Petri Nagy ac Francisci Wesselényi, a die 1-ma Januarii ad diem ultimum Decembris anni ejusdem» című kimutatás tájékoztat, melyben tételekként van felsorolva, hogy ki mennyi pénzt kapott havonként.²⁾

Időközben mind sűrűbb rajokban gyűltek a magyar hajdúk, (s velők elvéteve oláh jobbágyok is) nagyobbára Erdélyből, a honnan a király, bátyja: Báthory Kristóf fejedelem közvetítésével toborozta őket, s a kapcsolt Részekből és a felvidéki magyar vármegyékből, úgy hogy a *fizetómester* 1578 jan. 31-én már 3484 l. frtot és 12 garast kap Mlodziejowski Jácint kincstárnoktól (Thesaurarius Curiae) a magyar gyalogság zsoldjára, a mi 3135·99 magyar frtot tett ki. A sereg beosztása a következő:

*Vadas Mihály kapitány százada.*³⁾ A létszám 232 ember, kik kö-

kék drabantok uniformálásához volt szüksége; a *karazia* szó magára a mi *abaposztón*knak felel meg, a miben ma inkább csak a krakó-vidéki parasztok járnak.

¹⁾ *Lund*, latinosan: Londinum Gothorum fontos város Svédország déli részében, a honnan valószínűleg ezt a posztót Lengyelországba is áthozták; de van *Lunden* Holsteinban is. Egyébiránt a lundí = *löndisch* s a *karazia* posztó ismeretes volt Erdélyben is, mert előfordúl a Gyulafehérvárt 1603. febr. 1-én kelt harminczad-jegyzékben (ld. az «Erdélyi országgyűlési emlékek» 5. köt. 194. l.), sőt az utóbbi kedvelt posztó lehetett már a XVI. század közepétől kezdve, mert a karaziáról már az 1571, vízkereszt-napi limitatio is rendelkezik. (Ld. ugyanott, a 2. köt. 382. lapján.)

²⁾ Részletesebb adatokat ez évről nem jegyzett ki Górski úr, de a múlt évek közül ismerjük a most is szolgáló Dersi Fuló István lófőszékelyt, kinek érdemeiért «mind adófizetésből (s mind egyéb) szolgálatból éltéig való szabadságot adott» a király. (Ld. Báthory Kristóf 1577 márcz. 2-iki levelében említve, a *Szekely Oklevéltár* IV. kötete 55. lapján.)

³⁾ Tulajdonképen úgy mondták, hogy *V. M. százada*, mert a *század*-ot ily értelemben ekkor még nem használták.

zúl a kapitány kap havonta 66 frtot, a két hadnagy 8—8 frtot, a tizedesek egyenkint 6 frtot, a legénység 30 legvitézébbje ugyanannyit, 76 már csak 5 frtot, s a többi 123 ember 4 frtot; valamennyi, lengyel értékben.

Rácz Bálint kapitány százada. A század áll kerekszámában 100 emberből, kik közül Rácz Bálint kapitány zsoldja 20 frt, a legénységből 5 emberé 6—6, négyé 5—5, s a többi kilenczvené 4—4 frt.

Kovács Ferencz kapitány százada. Ez a század is 100 emberből áll, s ebből a kapitány: Kovács Ferencz havi 20 frt, 4 gyalogos 6 frt, öt más 5 frt, s a többi 90 ember 4 frt zsoldot húz; a mi havonta 429 frtot tesz.

Nagy György kapitány százada. Összesen van 100 ember. Nagy György kapitány zsoldja 12 frt, 4 legvitézébb gyalogosé 6—6 frt, haté 5—5 frt, míg a többi 89 havi 4 frtot kap. A tizedesek zsoldja itt sincs külön kitüntetve.

Fejérdi Bertalan kapitány százada. A létszám szintén 100. Fejérdi Bertalan zsoldja 20 frt. A legénységből 3 ember 6 frtos, 6 öt frtos, s a többi 90 a rendes 4 frtot kapja; a mi összesen havi 420 frtra rüg.

Az elősorolt öt magyar gyalog-században szolgált tehát 632 ember, kiknek havi zsoldja 2842 frt, a mihez járult még a mesteremberek (artifici) fizetése, kik közül kapott: András borbély (barbitonsor) 8 frtot, János, a lakatos (serarius) 8, Ferencz, az idősebb fegyverkovács (faber senior) 9, az ifjabb Ferencz (faber junior) szintén 9, Tamás, a kardcsináló (gladiator) 6 és Ferencz bátya, a várkapus (janitor) 5 frtot.

Ez érdekes adatok rendkívül beszédsek.

Mindenekelőtt kitűnik, hogy Vadas Mihály a király legkedveltebb (mert bizonyára legvitézébb) kapitánya; ezért nagyobb a százada is a többiekénél. Két év előtt 110 embere, s most 232 van; Danczka falai alatt tüntette ki magát, úgy látszik, azért bízott reá Báthory annyi legényt. De fizetése is neki van legnagyobb; míg 1576-ban 48 magyar rft, most már 66 l. frt, a mi azidőben tekintélyes összeg. Ez több, mint háromszorosa a rendes kapitányi zsoldnak, mert társai 20 frtot kapnak, Nagy György pedig meg épen csak 12 frtot, holott ugyanakkora század ura; a minek talán az a magyarázata, hogy 12 frt a kapitányok kezdő, alapfizetése, mely aztán a szolgálati évek és személyes érdemek arányában növekedett.

A századok apró kis szakaszokra voltak osztva, melyek élén a tizedes állott, meglehetősen tág rendelkezési hatalommal 9, néha 8, de ennél soha sem nagyobb számú legénye felett. Ezekkel vonúlt föl a harczbá, s a ki kitüntette magát, zsoldjavításban részesülhetett két

ízben, míg harmadszorra tizedesi rangra emelkedett. Ez volt az előhaladás rendes lépesője, melyen a közember hadnagysáig juthatott.

Épen ez a körülmény legjellemzőbb Báthory Istvánra, a mi egyúttal érthetővé teszi, miért követték katonái éveig tartó hadjárataiban oly csüggedetlen odaadással és kitartással, hogy míg két év előtt a közvitézek havi zsoldja 4 frt volt, most, a danckzai hosszú ostrom után, minden században van egynehány, a ki 5, sőt 6 frtot is kap.

Nagyon jellemző egyébként, hogy már ez az alap-zsold is *épen kétszerese* az ez időben általánosan szokásos fizetésnek, mert «nemcsak Erdélyben, de széles Magyarországon mindenütt két forint volt ez idétt a gyalog, s *három forint* a lovas katona hópénze». Ennyi maradt az, egész a század végéig, sőt még 1627-ben is, midőn pl. a nádori kék gyalogszázad legényeinek «két frtja és ruhája» van havonkint. Látjuk tehát, hogy Báthory István duplazzsold-ígéréssel verbuváltatta magyar katonaságát, melynek legénysége hivatásos, kenyérkeresetből szolgáló harcros vagy hajdú volt. Ez magyarázza meg azt is, miért tódulnak az erdélyiek oly tömegesen a lengyel király zászlói alá, (hisz a több mint *háromezernyi* magyar azidőben elég tekintélyes létszám) mert a megszokott, otthoni zsoldért bizonyára nem mentek volna annyian idegen országba s idegen czélért szolgálni. Ezért kaptak a magyarok kétszeres hópénzt, és érdekes, hogy azoknak pl., a kik az oroszok elleni hadjárat végével hazatérve, Báthory Zsigmond szolgálatába állottak — a mint 1596 jan. 19-iki fizetési lajstromuk tanúsítja — éveken át ismét csak a rendes (felényi) hópénzzel kellett megelégedniök. (Lásd dr. *Merényi Lajos* «Báthory Zsigmond fejedelem udvari lovassága» cz. közlését s megjegyzéseit a «Hadtörténelmi Közlemények» 1894. évf. 108—109. lapján.)

Nem arra mutat-e ez, hogy a vitézebbeket, főbbjeik előterjesztésére a király zsoldemeléssel tüntette ki? Ebben is Vadas Mihály százada áll különben legelől, mert legénységének 9%-a kap 6 frtot és 33%-a ötöt, holott a többi kapitány embereinél fizetésjavításban csak 4—6% részesül.

Szembeötlő a seregben, illetve annak szakaszaiban a sok hasonnevű ember is, a mi azt mutatja, hogy a testvér és rokon egymás mellett harczolt, sőt tizedesök és többi bajtársuk is földijök, falujokbeli. Bizonyoság erre Somodi Ferencz, a ki György testvérével a kézdi-széki Dálnokról még 18 *darabantot* vitt magával «Estván királ» segítségére, mindjárt a legelső fölszólításkor, úgy hogy már az 1576 nov. 18-iki kimutatásban mint kapitány szerepel. E dálnokiak ezek: Péter Simon, Szabó (?) László, Medve György, Mihály Gergely, Gergely Mihály,

Györke András, Bechy János és György, Péter Mihály, Veres Miklós, György Pál Gergely, Jakó Mátyás, Makó István, Dienes András, Demeter János, Szőke Gáspár, Dezső Benedek s Jakab András, a kik olyan jól viselték magokat, hogy a király «megtekéntvén az ő hűséges szolgálataikat», egy darab erdőt donált nekik falujok határában.¹⁾

Egyébiránt 1578-ban alig egy századdal van több magyar katonasága Báthorynak, mint két év előtt (632 embere, s 530 akkor), de ezek úgy látszik nagyrészben új toborzású seregek, s Danczka ostromában sokan veszhettek el; hisz az akkori öt kapitány közül most csak Vadas szerepel, s bár Somodi Ferencz és Károlyi István neve 1579-ben újra előfordul, Török István, Rácz Mihály és Nagy Ambrus később sem jön elő, mert valószínűleg Danczka vívásában pusztultak el.

A következő 1579-iki diadalmas év elején Lublinba gyűlt a magyar lovasság, s az ott febr. 12-én tartott «mustrálás» alkalmával: Békés Gáspár, Bornemisza János és Moscovita Vladimir 25—25 huszárral, Békés Gábor 16, Wesselényi Ferencz, Báthori Péter és Kendi Péter 10—10, Sibrik György és Lónyai Albert 8—8, Nagy Imre 7, Havaseli Balázs, Kanta (?) György, Moscovita Agis, Király Albert, Székely Mózes és Kazi (?) György 6—6, Somogyi Bálint, Szemere Mihály, Balogh György és Temesvári János 5—5, Móró György, Sas György, Csányi Gáspár, Szemerdeli András, Kóbor Ferencz, Szekeres János, Feledi András, Rákóczi János, Kálnási Gáspár, Feledi György, Fancsali János, Tamásfalvi Boldizsár, Szegedi Bálint és Fejér Pál 4—4, Pán (?) János, Pribék Mihály, Almádi Antal, Gyalui (?) Ferencz, Barbély János, Moschus Brencsár, Horváth János, Kun György, Verédi György, Horváth András és Sándor István 3—3 huszárral jelent meg, úgy hogy számuk 279 volt, s fejenkint havi 6 frtot kaptak.

Hogy milyen költséges lehetett a huszár felszerelése, hadba-állítása, élénken mutatják ez adatok, ha látjuk, hogy nagy nevű férfiak, mint Békés, csak 25, Wesselényi, Kendi 10, Sibrik 8, a törökverő Király Albert és Székely Mózes, a későbbi fejedelem meg alig 6 lovassal tudnak a király segítségére jönni.

Ezek létszáma állandóan szaporodott, úgy hogy márcziusban Vlnán 294, júniusban 305, júliusban 360, augusztusban (Polock vára alatt) már 368, szeptemberben (valószínűleg Sokol vívásakor) 347 és novemberben, a hadjárat végén, 369 volt.

¹⁾ Nevöket ép egy erre az erdőre vonatkozó 1578 ápr. 28-iki oklevél örökítette meg; közölve a *Székely Okleveltár* sajtó alatti V. kötete 110. lapján, melyet szerkesztője: Szádeczky Lajos szíveségéből használhattam.

Ne feledjük azonban, hogy e kis csapatok csupán az elősorolt nemesek kísérete, mintegy bandériuma, mert maga a magyar lovasság sokkal nagyobb volt, s a harcban a fentiek közül a kiválóbb hadvezérek egész századokat vezetnek.

Hogy a magyar seregek ez évben mikor s hol tartózkodtak — a hónapokat tudva — legjobban tájékoztat a hadjárat menete, mely szerint Báthory István 1579 jún. 30-án indúlt el Vlnából Pskow felé, mely alatt a harc júl. közepén kezdődött, s onnan tovább haladva a Dvina folyó mentén, aug. 11-én ért Polock várához, melyet többszörös rohamok után aug. 30-án sikerült bevennie. Szeptember 4-én Turowla került a királyi seregek hatalmába, majd Sokol várát foglalták el, Susa pedig okt. 6-án adta föl magát, s nemsokára utána Niszczzerda is, úgy hogy két hét múlva vége volt a hadjáratnak,¹⁾ s okt. végén a király már grodnói várába vonúlhatott pihenni.

Külön vannak felsorolva a *magyarországi és erdélyi* huszárok. Így Prépostvári Bálintnak aug. 27-én 207 lovasa és Csernáth Péternek szept. 27-én 116 *várad*i lovasa van; Erdélyből pedig Barbély György kapitány 161 és Pribék György 137 huszárt hozott. Ezenkívül Békés Gáspár 367, Sibrik György 150 és Bornemisza János 100 lovast vezérelt, úgy hogy a magyar lovasság létszáma a hadba-szálláskor 1238 főnyi volt, tehát közel $\frac{1}{5}$ része a 6517 lovasból álló teljes létszámnak. Jellemző azonban, hogy ezek csak pár hónapra — úgy látszik a nyárra — voltak fölfogadva, mert külön ki van tüntetve, hogy az erdélyi és magyarországi huszárok Polock győzelmes elfoglalása után hazamentek, s a király kegyéből fejenkénti útiköltséget kaptak.

A nov. 26-iki zsoldfizetés alkalmával Békés Gábornak 125 huszárja van, a kinestári két magyar (vagy lengyel) lovascsapathoz tartozók (ad vexillum Curiae adjacentes) száma pedig 319 és 321.

Egy hónappal később, decz. 26-án Bornemisza Jánosnak, a ki 100 huszárjával április 30-án érkezett a vilnai hadiszállásra, csak 75 lovasa van, Pribék Györgynek pedig, a ki Bornemiszával együtt jött, 137 huszárjából már csak 96 maradt; veszteségek tehát meglehetősen nagy.

S most lássuk a *magyar gyalogság* ez évi állományát.

Január 26-ikától febr. 26-ig terjedő egy havi zsold fejében kapott Vadas Mihály kapitány 65, két hadnagya 8—8, a legénységből 30 ember 6—6, 76 ember 5—5, s a többi 123 vitéz 4—4 frtot. Századának

¹⁾ A hadjárat történetét s az ostromok leírását ld. bővebben *Szádeczky* idézett tanulmánya 45., 231., 235., 409. és 540. lapján.

létszáma tehát a régi: 232, míg Rácز Bálint, Kovács Ferencz, Nagy György és Fejérdi Bertalan kapitányoknak 100—100 embere van.

A gyalogság száma így a tavalyi: 632, de a febr. 26-iki fizetéskor 639, márczius 26-án már 646 és április 26-án 682. Ezekhez járúlnak a Moldovából érkezett magyar csapatok, melyek május 26-án így állnak:

Vadas Mihály kapitány hozott	---	---	---	---	199	embert,
Nagy Pál	"	"	---	---	112	"
Meggyi Márton	"	"	---	---	100	"

Hogy mikor s miért mentek Moldovába, nincs említve.

Az *erdélyi gyalogság* czíme alatt jún. 26-án: Károlyi István, Fábíánczi (?) István, Nagy Ferencz, Kövér (?) Albert, Nagy Péter, Nagy István, Munkácsi Ferencz és Somodi Ferencz 100—100 emberrel szerepel. Ezenkívül Rácз Imre hozott

Nagy András kapitány alatt	---	---	---	100	embert,
Orosz Mihály	"	"	---	95	"

Végül somlyai Báthory István (a király unokaöccse s a későbbi Báthory Gábor apja) küldött — vagy tán személyesen hozott:

Szombatfalvi Benedek kapitány alatt	---	---	101	embert,
Egy olasz (Italus)	"	"	114	"

E gyalog-századok két dandárba voltak összevonva, melyek közül:

a «Pedites Curiae» nevűben	---	---	828	ember szolgált,
a «Pedites Transilvanienses» nevűben	---	994	"	"

Az első dandár időközben még két századdal bővült, mert a júl. 26-iki zsoldkiosztásnál ¹⁾ 1024 a létszáma, de már aug. 26-án csak 964, az erdélyi gyalogosoké pedig 956. Ebből arra lehet következtetnünk, hogy a hiányzók bizonyosan Polock három heti ostromában veszték el, ámbár a szept. 26-ától okt. 26-ig terjedő hónapra a zsoldot már ismét 1002 *udvari* és 993 *erdélyi* gyalogos kapta meg, mint számra nézve is elég tekintélyes része a 4830 főnyi *rendes* gyalogságnak, nem számítván ide a litvánok nagy seregét, sem a brandenburgi választófejedelem

¹⁾ Sajátságos, hogy a katonák fizetése nem a hónap elsejével kezdődött, hanem 26-án, a miből azt gyanítom, hogy az első zsoldot mindig karácsonykor kapták ki.

és mások csapatjait, melyekkel együtt a gyalogság száma közel 16,000 főnyit tett.

Eddig terjednek az 1579. évről szóló följegyzések, melyekből most már szám szerint is tudjuk, hogy Báthory Istvánnak Polock vívásánál augusztus folyamán *legalább is* 1200 magyar huszárja volt (kiket várostromlaskor szokása szerint leszállított lovukról), magyar gyalogsága pedig *meghaladta* a kétezeret.

Tanúságos névsoruk sok ismeretlen és családtörténeti tekintetben is becses adatot ment meg történetünknek; hajdúk, jobbágyok és szabadlegények nevét, épen olyanokét, kikét hiába keresnők nemesi kimutatásokban vagy adó-lajstromokban; s még többet remélhetünk az 1580—81-iki évekről szóló mustra-listákban, midőn tudvalevőleg legtöbb magyar katona szolgált a király alatt, az oroszok elleni hadjárataiban.

De István király már e hadjáratok első évében — 1579-ben — méltán bízhatott vállalkozása sikerében, *s több mint háromezernyi* kipróbált magyar harcosában, kivált, hogy főparancsnokukül a csatákban edzett *Békés Gáspárt*, egykori erdélyi vetélytársát tette. Utána *Vadas Mihály* volt a legfőbb tiszt: a gyalogság parancsnoka, a ki azonban nem érthette meg Polock bevétele dicsőségének örömnepét,¹⁾ mert az ostrom valamelyik napján «a lengyel ágyútelepek mellett terítette le egy ágyúgolyó, midőn ott a lengyel parancsnokokkal tanácskozott», s nemsokára utána esett el Békés oldalán *Körössy János* is.²⁾ Egyébiránt, a különben beteges Békés Gáspár sem élte soká túl a szerencsés hadjárat befejezését, mert Grodnóba menvén téli pihenőre a királyllyal, annak oldalán nov. 7-én kiszenvedett. «Magára nézve végső óhaja az volt, hogy a Vilna felett emelkedő s az e célzra előre kiszemelt halmon temessék el,³⁾ s azt a hegyet — mint *Korzon* varsói tanár-

¹⁾ Hogy a király hadi sikereinek és Polock bevételeinek a híre Erdélyben még a százszoknál is mily általános örömet okozott, élénken tanúsítja az, hogy midőn e hírt Kristóf fejedelem a szebeni tanácsnak okt. 12-én megüzente, az hála-adó isteni tiszteletet és másnap fényes tornajátékot, társas ebédet és késő estig tartó víg népünnepélyt rendezett, melyeknek részletes leírását Huet (Süveg) Albert ottani királybíró hagyta reánk. (Ld. G. Seivert: Die Stadt Hermannstadt. 1859; 71—72. lapján.) Egy brassói poéta pedig alkalmi ódával üdvözölte a királyt: *Decani Joannes. Ode congratulatoria Stephano Bathori de victoria relata de Moschis. Coronæ prælo Honteriano. A. 1580.* (Említi *Szabó Károly*: Régi Magyar Könyvtára II. köt. 156. száma.)

²⁾ Lásd *Szádeczky* id. tanulmánya 242. és 244. lapján.

³⁾ Lásd *Szádeczky* Korniyáti Békés Gáspár-ja 96. lapján.

tól hallám — a vilnai nép máig is Bekiesuwka-nak, Békés-oromnak nevezi.

Korjellemző, érdekes adalék, hogy Békésnek, mint a magyar hadak fővezérének, mennyi lova volt a hadjáratban, s miként hagyakozik azokról Grodnón, egy héttel halála előtt, 1579 nov. 1-én írt végrendeletében: «Az én kegyelmes uramnak ő felségének hagyom az én két jobbik paripámat. Az pej lovat hagyom Vesselény Ferencz uramnak. Felesígemnek válaszszanak ki két szekérben való lovakat, az melyek jobbak, kiket neki hagyok. Az több lovaimat és paripáimat oszszák szolgálaim köziben, kik nekem jámborúl szolgáltak.» Említi még Gábor öcsését, kinek a nyusztsubát hagyja s utána találunk még két új vitézt, kiknek nevével a Báthory István hadjárataiban szolgált magyarok számát szaporíthatjuk, felsorolja t. i. Nyáry Istvánt, kinek két czémernyusztot adat; és Gyulay Pál «jámbor» szolgáját, kinek, mivel őt «minden dolgokban embersíggel és hasznosan» szolgált, 1000 tallért és egy czémernyusztot hagy. (Lásd a «Történelmi Tár» 1891. évf. 146. lapján a hol a végrendeletet kiadta *Barabás* Samu.)

Közelebről ismerjük még *Zsuki* Ferenczet, a ki a litván-kozákok vezére volt és *Rácz* Péter kapitányt, a ki Polock ostroma aug. 30-iki döntő napján az egyik bástya ellen vezette a magyarokat.¹⁾ Vakmerően bátor volt ez a Rácz, a ki *Csukát* Péterrel jött volt be Erdélyből; szenvedélye a «gyűjtás» és «vezetés», a mikben számtalanszor megsebesült és vitézségéről következőleg ír a király, Kristóf fejedelem-testvérének Polock várából, 1579 szept. 14-iki ajánló-levelében, melylyel Rácz az ostrom után hazament gyógyúlni: «Az gyűjtásban ő volt egyik fő, ki mind addig ott forgolódott, míg a láng fölment; mely nemcsak neki, ott forgolódván, de még azoknak is, kik sánctól távol reá néztek, nehéznek tetszett szemeiknek. Ugyanakkor sebek, taglások, verések estek rajta.» Kéri tehát testvérét, «hogy vagy ott Erdélyben, vagy Magyarországon valahol, valami jószágot szakaszson neki; tegyük örökös szolgálkká, mert ez mindenkor, valahol az szükség kívánja, meg nem vonsa az szolgálattúl magát», erősíti a király.²⁾

Általában Báthory István nemcsak zsoldjavítással jutalmazta kiválóbb katonáit, mint előbb láttuk, hanem az elbetegesedettek, sebesülteket hazabocsátva, vagy azt, a ki ügyesbajos dolgában, vagy csupán «háza népének meglátogatásáért» rövid időre hazakérezkedett,

¹⁾ Lásd *Szádeczky* id. tanulmánya 233. és 409. lapján.

²⁾ Lásd levelét *Ötvös* Ágoston id. közlésében, a «Magyar Történelmi Tár» 1861. VIII. köt. 215. lapján.

ajánló-levéllal látta el Kristóf testvéréhez, az erdélyi fejedelemhez, kérve, hogy hűséges, vitéz szolgálatjokra való tekintettel, adjon nekik «valami jószágot», hogy legyen miből megélniök, s — a sorok közt kifejezve — hogy érezzék önfeláldozásuk jutalmát. S e levelekben nemcsak új nevekkal találkozunk, hanem a király erőteljes jellemzéseiben egyes magyar hadnagyok és közvitézek szereplésével és hőstetteivel, egyúttal pedig — s ez igen fontos — Báthory István fenkölt lelkületével, a hősi erényt kitüntető, s mindenek fölibe emelő jellemvonásával ismerkedünk meg.

Így ajánlja pl. Polocokról, ugyancsak szept. 14-én (mint Rác Pétert, kivel úgy látszik együtt ment haza) *Pribék* Jánost, «ki itt ez mostani szolgálatunkban jámborúl forgolódott és nagy emberséget is mivelt», hogy «az ő érdeme szerént, legyen minden segítséggel neki» Kristóf; *Sügerdi* István «ifjú legény» érdekében pedig, a ki «haza úgy kéredek, hogy az mi szolgálatunkra rövid nap múlván megjünne», arra kéri, hogy enyedi szülői «házát tartsa szabadságban» a fejedelem.¹⁾

Hazakérezkedett a hosszú harez után tusnádi *Boldisár* Mihály is, kit a király Vilmárról, okt. 13-án úgy ajánl Kristófnak, hogy, mint a ki «régőtől fogva minket szolgált», kívánságára «írassa a veres drabantok közibe». Oda kívánczolt még *Székel* Antal és *Székel* Balás is, «kik egynéhány esztendőktől fogva itt a mi udvarunkban szolgáltanak», s most kérték a királyt, hogy vétesse ki őket Mihály deák kezéből és «számláltatnók az veres drabantok közibe». Mivel pedig «ezek itt úgy forgódtak, és ezután is szolgálhatnak, hogy méltók az mi kegyelmességünkre», arra kéri a királyt okt. 15-én fejedelem-testvérét, hogy «találjon oly módot benne», hogy csakugyan vétesse föl: «ha egyébképen nem lehet, adjon más jobbágyokat érettek» Mihály deáknak.²⁾

István király Grodnón kelt nov. 2-iki leveléből *Dósa* Mihályt ismerjük meg, a ki Békés Gáspár lázadása alkalmával «Alárd Ferencz szolgája lévén, az feltámadásnak okáért elbujdosott volt; kinek az mi kevés jószágoeskája volt, Balogh Ferencznek adtuk volt. Azután az mi szolgálatunkra jött, és az előbbi vétkét az ostromkor halálával is hűségesen szolgálván, eltörlötte.» Azóta, a mint hallja a király, anyja, felesége és gyermekei nyomorognak, s ezért kéretek, hogy «az eldonált jószágoeskát, másonnét Balogh Ferenczet megelégitvén, visszaadnók nekik.» Szeretettel kéri tehát Kristófot, tegye meg ezt nekik «és az árváknak főképen az udvarházat adattassa meg Kglmed, ne kényszerít-

¹⁾ Lásd mindkét levelét ugyanott a 216. lapon.

²⁾ Lásd mindkét levelét az id. «M. Tört. Tár» VIII. köt. 217. lapján.

tessenek bujdosásban élni.» Mikor pedig írnoka aláírásra nyújtotta e levelet, Báthory még ezeket tette hozzá *sajátkezűleg*: «Ugyan igen kérem Kglmedet, ne hadja Kglmed az szegény árvákat; legyen ez consolatíojok és contentálások ennek halálával való szolgálatjáért.»¹⁾ Így becsülte a harczias király a katonai önfeláldozást, s ilyen humánusan gondoskodik az elesettek árváiról!

Hazasietett *Nehéz* András drabant is, mivel értésére esett, hogy atyjafiai, «halálát hallván», fejevári örökségét *megosztották*. «Adjon neki oly parancsolatot, hogy mindjára st neki igasságot tegyenek, és az mi örökség ötet illette, minden okvetetlen neki kezéhez eresztessék», kéri a király Kristófot, Varsóból, nov. 28-án *mindvégig sajátkezűleg írt levelében*.²⁾ Ugyaninnen ajánlja decz. 11-én testvére kegyelmébe *Fejérdi Bertát* — egyik kapitányát — a ki «kikéredzék egy kevés ideig háza népének meglátogatásáért», s kinek jámbor hűséges szolgálatjáért valami kevés jószágot» is adott a király. Ezért «legyen Kglmednél commendatus — ha kérne valamit, írja tovább — mert az egész had láttára egynehányszor az gyűjtásra ment, holott sebek is estek rajta, és valami, vitéz emberhez illett, abban semmit hátra nem hagyott. Ezután is minden hűséggel igyekszik minékünk szolgálni.» De Báthory még ezt a szép jellemzést is megtoldá, s kiegészíté e *sajátkezűleg írt* pótlékkal: «Az drabant-hadnagyok közt senki ennél gyorsabb nem volt az szerencsekésértéshez, úgy, hogy valamikor csak tíz legény ment is, ő volt az egyik. Tudom, hogy ezután is halálát nem szánja értünk: quo nemo majorem charitatem habet.»³⁾

Igaz szeretet és szív nyilatkozik meg a király e jellemző soraiiban, s így csak az írhatott, a ki maga is résztvett a csaták viharaiban és értett a vitézséghez!

Báthory István, bátyjához intézett utolsó írata ez évből decz. 18-án kelt «Varsáviá»-ban, a mint a király maga e *mindvégig sajátkezű* levelében írja. *Sibrik* György jelenti akarátját — mondja benne — hogy ha valami «jószágo cskával látogatnók meg, nem szakadna el tőlünk, itt végeznék el alattunk az ő íletit. Látván azért ott az mi hazánkban az emberséges vitéz embernek szűk voltát, és azoknak, az kik vadnak, naponként fogyatkozását, halál és betegeskedés miatt», méltónak ítéli, hogy őt Kristófnak ajánlja, mert «immár én utánam látott és forgódott.» Azért ím Sibrik «béme gyen» s testvériesen kéri, hogy «ha módja leszen

¹⁾ Lásd levelét ugyanott a 218. lapon.

²⁾ Lásd mindkét levelét ugyanott a 219. lapon.

³⁾ Lásd e levelét is az id. «M. T. Tár» VIII. köt. 119. lapján.

és valami méltatlan dolgot nem kíván», teljesítse neki, «mert nem az szükség viszi reá, hogy itt maradjon, hanem az jó akarat». ¹⁾ E levél azért is fontos, mert látjuk benne a király, magyar katonái iránti becsülésének másik rugóját, hogy t. i. «az emberséges vitéz» meglehetősen «szűk» és naponta fogy, tehát meg kell becsülni őket; másfelől pedig érdekes, hogy különbséget tesz a zsoldért (s így: életfentartási célból) szolgáló harczos és a között, a kinek van miből élnie, s a ki csupán az ügy iránti lelkesedésből, «jó akarat»-ból, s a király iránti hűségéből áll be seregébe.

Az ilyen szolgálatért később is hálás tud lenni, s így ajánlja pl. egy év múlva 1580 nov. 14-én Vilnáról, a vitéz Balázs Barabást Kristóf fejedelem kegyébe és gondoskodik decz. 3-án Grodnón írt levelével a szolgálatában elhalt Pribék András erdélyi árváiról, kiknek évi segítségül 6 köböl búzát és két szalonnát rendel. ²⁾

Ez érdekes királyi levelekben említett vitézek közt névsorunkból még csak *Pribék* Jánost ismerjük, a ki Vadas Mihály kapitány századában szolgált Meggyesi Albert tizedes csapatjában; a többi lajstromunkat bővíti, mert abban nem fordul elő, de közülök a későbbi években sokan kitűnnek.

Két egri vitézről. Az egyik Prépostváry Bálint, a másik Balázsdeák István. Amaz Egernek főkapitánya volt, ez fokozatosan küzdötte föl magát a lovasság kapitányává. 1591-ben történt, hogy az egri főkapitány, Rákóczi Zsigmond, családi viszonyai miatt megválni kényszerült állásától. Helyét Lokacsi *Prépostváry Bálint* foglalta el. Prépostváryt másképp Chiawragnak hívták; neve után ítélve a család horvát eredetűnek látszik; ő maga azonban már Szatmár vármegyében otthonos.

Hadi pályáját fiatalon kezdte. Schwendi Lázár felsőmagyarországi főkapitány táborában vitézkedett János Zsigmond és török hadai ellen. 1574-ben Rueber főkapitány alatt Kassán hadnagykodott. Itt találta őt Békés Gáspár, a ki, hogy Báthory Istvánt az erdélyi fejedelemségből kitorhassa, a császár engedelmével híveket toborzott magának. Prépostváry több vitéz társával mellé állott s valószínűleg részt vett a Békésre oly szerencsétlen kimenetelű kerelőszentpáli csatában. Ezután több évig a kállói vár kapitánya volt. Kállót újból építette, miközben az építést akadályozni akaró törököt több portyázásban vitézül visszaverte.

¹⁾ Lásd e levelét ugyanott a 220. lapon.

²⁾ Lásd e levelei regesztáit a «Történelmi Tár» 1895. évf. 257. l.

Egy ideig a kassai kapitányságot is viselte; mint ilyen hasznos szolgálatokat tett Miksa főherczegnek a Báthory István halálával gazdátlanná vált lengyel korona elnyerésére irányzott törekvéseben. Melith Pállal és Andrássy Péterrel segélyhadat verbuvált Miksa részére, seregét azonban a másik trónkövetelővel, a svéd Zsigmonddal tartó magyarság megverte. Jelen lehetett Miksa főherczeg oldalán, mikor ez Lengyelországban hadakozott és Biczinnél elfogatott. A Habsburg uralkodóház érdekében tanusított hű szolgálataiért Rudolf császár, 1589 febr. 20-án Prágában kelt diplomájával báróságra emelte. (Orsz. Ltár I. oszt. Lib. reg. IV. kt. 564. l.)¹⁾

Iparkodó, szerző gazda volt. 1578 ápr. 26-án a szatmári várhoz tartozó Sugatag, Hernécske, Újfalú, Körtrélyes, Illyefalva orosz falvakat 1500 frtban inscribáltatta magának, a mit 1578 május 5-én 2000 frtra emeltetett föl. Szintén inscriptio czímén szerezte meg 1580 jul. 20-án 4000 mft értékben a szatmári várhoz tartozó Czöged és Pete helységeket és még ugyanezen év szept. 10-én Károlyi Mihály társaságában Kis-Hodos, szintén szatmárvármegyei falut, az «ő felsége szolgáló népe szükségére» kölcsönzött 1500 frt fejében, mely szerzemény értéke 1588 máj. 28-án újabb 424 frttal növekedett. 1582 ápr. 2-án pedig az Erdőd várához tartozó Bélték helységeket inscribáltatta magának 4000 tallér értékben. (Orsz. Ltár, Pozsonyi kam. iratai III. sor. 31 cs. és gr. Károlyi-okltár III. 424., 450., 471. l.)

A lengyelországi expeditio sikertelensége — úgy látszik — elkedvetlenítette Prépostváryt. Fölhagyott a katonáskodással; visszavonult csengeri kúriájába gazdálkodni. Vonzotta haza szerető hitvese Tardy Dorottya is, a Tardy Máté és Csaholyi Anna²⁾ leánya és öt gyermeke: Bálint, István, Anna (később István ispánné), Borbála (Surányi Gáborné) és Sára. (gr. Károlyi-okltár III. kt.)

Azonban nem sokáig volt odahaza nyugta. Rákóczi Zsigmond megunta az egri főkapitányságot, magánügyei miatt válni óhajtott terhes hivatalától s azt — királya minden kedvezései és kérelme daczára — 1591-ben valóban odahagyta. Az uralkodó figyelme most újra Prépostváryra irányult. A felsőmagyarországi főkapitány, gr. Hardegg Ferdinánd is egyedül őt találta alkalmasnak arra az exponált helyre.

¹⁾ Nagy Iván: Magy. orsz. családai IX. 477. és 848. ll. munkájában az apa és fiú Bálint életrajzi adatait összehavárja. Ezeket a bárói diploma alapján helyesbítettem.

²⁾ Csaholyi Anna szülei: Cs. Péter és Károlyi Katalin voltak; ezen a révén állott Prépostváry atyafiságban a tekintélyes Károlyi-családdal.

Prépostváry érezte a korával járó nehézségeket, ismerte az eگری zilált viszonyokat. Tudta jól, hogy a hónapok óta fizetetlen néppel a fősvényül gondozott várat jó karban tartani, ott a török torkában megoltalmazni mennyi nehézséggel jár. Különösen terhessé tette ott a főkapitány helyzetét az, hogy nemcsak a katonai dolgok nyomták a vállát, hanem a gazdasági ügyekkel is neki kellett bibelődnie. Az eگری püspökség nagy kiterjedésű birtokai az eگری várkapitány kezelése alatt állottak. Az 1557 nov. 19-én eگری püspökké kinevezett Verancsicscsal kötött egyeség szerint a püspökség jövedelmeinek $\frac{1}{3}$ része a püspököt illeté, $\frac{1}{3}$ rész a vár föntartására, $\frac{1}{3}$ rész pedig az őrség fizetésére volt fordítandó. Elképzeltető, mennyire fárasztó és felelősséggel teljes volt az ezzel járó számadás, mennyi fáradságot okozott a jobbára naturalis jövedelem behajtása, pénzzé tétele. Prépostváry erre semmi szín alatt sem vállalkozott s a király végre is kénytelen volt őt az administratori teendők alól föl-szabadítani.

A másik, a miért a megkínált állástól húzódozott, az eگری katonaság fegyelmetlensége volt. Nem elődje a kapitányságban volt ennek a katonai szempontból elszenvedhetetlen hibának az oka. Rákóczi Zsigmond az 1588 okt. 8-án vívott szikszói csatában megmutatta, hogy vitéz katona és seregét győzelemre tudja vezetni; annak is elég tanubizonyosságát adta, hogy a várőrség fegyelmetlenségén szeretne segíteni. A baj mélyebben gyökerezett, oly mélyen, hogy Rákóczi leköszönésének egyik oka az volt, hogy az az ellen folytatott küzködésbe belefáradt. E bajban nemcsak Eger vára szenvedett; az államkincstár ürességét az egész ország védelmi ereje megsínlette. Hónapokig, esztendő számra nem kapták meg a katonák fizetésöket. Segítettek hát magukon, a hogy tudtak. Verancsics püspök följegyezte emlékirataiban, hogy az eگری vitézek még a fegyvereiket is eladták vagy elzalogosították, úgy hogy e miatt az 1588 okt. 13-án Sajókazánál vívott ütközetre ki se tudtak állani.

Az eگری vitézeket rendszeren úgy kárpótolták, hogy a vár föntartására rendelt birtokok egyes részeit haszonélvezetül átadták nekik. Így keletkezett az akkori nyelven officiolatusnak (lovagtiszségnek) nevezett intézmény, mely a kincstár kötelezettségein könnyített ugyan, de mind nemzetgazdasági, mind katonai szempontból káros volt. A tisztséget nyert katona nem élhetett kizárólag hivatásának; meg kellett azt osztania a megélhetés, sőt haszonhajhászás gondjaival. A kezelésére bízott föld népét zsarolta, hogy ideig-óráig tartó birtoklása alatt minél nagyobb hasznát lássa. Ezzel csak gyűlöletet szerzett a vitézlő rend ellen. Másrészt katonai kötelességeire csak annyi időt fordított, a mennyi lovagtishti teendőiből fönmaradt. Tartozott ugyan bizonyos megszabott

időben a várban szolgálatra jelentkezni, de hogy ezt a tartozást milyen lelkiismeretességgel rótták le a tiszt urak, könnyen elképzelhető.

Prépostváry jól ismerte ezt a bajt s orvoslására, mielőtt a kapitányságot elvállalta, szabad kezet biztosított magának. A király teljesítette ezen és más apróbb kívánságát s ekkor — a várjövendelmek kezelését kivéve — ugyanazon kötelezettségekkel, mint Rákóczi Zsigmond bírta, magára vállalta a főkapitányságot. E szerint: tartozott a várban 500 magyar lovast és 200 gyalogost tartani s egy zászlóalj német gyalogost befogadni. Az őrség a királynak hűséget esküszik és ő felsége hadi biztosainak felügyelete alatt áll. Tartozik Eger és Szarvaskő várának és környékének védelméről gondoskodni. A katonaság fizetése az egri püspökség jövendelmeinek $\frac{1}{3}$ -ad részéből fedeztetik. E jövendelmek kezelése egy melléje rendelt kapitányra bízatik, a kinek különösen ügyelnie kell, hogy a jövendelem pontosan befolyjon, a nélkül, hogy az adózó népet törvénytelen követelésekkel zaklatnák. Hogy tekintélye nagyobb és működése hathatósabb legyen, a püspök helyébe Heves- és Borsod vármegyék főispánjává is kineveztetik s mint ilyen közigazgatási és igazságszolgáltatási hatalmat gyakorol, csupán az egyházi ügyek intézését tartván meg magának a püspök.

Ilyen föltételek alapján Csengerben 1591 jul. 15-én megkötötte Prépostváry a szerződést a következő pontozatokban :

1. Prépostváry Bálint Eger vára főkapitányi tisztségét ő felsége kegyes engedelmeiből és akaratából, Ernő főherczeg egyenes parancsára s gr. Hardeck Ferdinánd szatmári főkapitány és felsőmagyarországi helyettes-főkapitánynyal folytatott tanácskozás után magára vállalja a Rákóczi Zsigmond által bírt kötelezettségek, utasítások, reversalisok alapján. Saját és 25 lovasa fizetését ő felségétől kapja, a vár administratorsága alól fölmentetik.

2. Minthogy az egri katonák a lovagtisztseg (officiolatus) örve alatt a rájuk bízott jobbágyokkal túlságos kegyetlenül bánnak, fölhatalmazást kér, hogy megszabhassa: mit és mennyit követelhetnek a jobbágyokon mind adóban, mind közmunkában és ajándékokban; s ha azon felül követelőznének, megbüntethesse, sőt a haszonélvezettől meg is foszthassa őket.

3. A főkapitányságot csak egy évre vállalja el s kötelezi magát, hogy azt híven, becsületesen, serényen és a felsőbb parancsoknak engedelmeskedve fogja viselni. Ha ez idő alatt tapasztalja, hogy hivatalát saját megkárosodása nélkül viselheti, akkor további három évre még megmarad; de ha látná, hogy az saját romlásával jár, reméli ő felségétől, hogy az ő kárát nem fogja kívánni.

4. Esztendeje 1591 Szent György-nappal kezdődik és 1592. év ugyanazon napján végződik.

5. Minthogy a mostani provisor felsőbb parancsra az egri vár jövedelmének egy részét már beszedte a szepesi kamara részére, az egri katonák fizetése pedig Prépostváryt terheli, ennél fogva a nevezett provisor tartozik a már beszedett jövedelemtől Prépostvárynak elszámolni és hivatalában addig megmaradni, míg helye mással be nem töltetik.

6. Mihelyt a főkapitányi utasítást megkapja, hivatalát azonnal elfoglalja. (Orsz. Ltár Pozs. kam. iratai III. sor.)

E szerződést, melyre Prépostváry az őt jellemző közszókat jegyezte föl: *multum confido in dominum deum et in dominum meum clementissimum* (nagyon bízom az én uram Istenemben és az én kegyelmes uramban), már korábban elfogadta a király, mert Hardegg Szatmárról júl. 11-én keltezve arról értesíti a szepesi kamarát, hogy Prépostváry kineveztetett egri főkapitánynya, beiktatása legközelebb megtörténik, addig is a kamara az egri vár számadásait hozza rendbe s a várhoz tartozó birtokok átadásáról intézkedjék. (Orsz. Ltár Pozs. kam. iratai III. sor.)

Prépostváry tisztában volt elvállalt föladatával és jól tudta, hogy Egerben nem pihen rózsás ágyon. Mindig résen kellett állania, hogy a török szomszédok meg ne lepjék. A következő 1592. esztendő júliusának a végén különösen erős megpróbáltatásnak volt kitéve. A solnoki, hatvani, füleki, gyulai és jenei bégek szövetkezve támadást intéztek Eger ellen. Prépostváry nem engedte a várfalakig közelíteni ellenségeit, elébök sietett és Szikszónál megütközött velök, ugyanott, a hol négy évvel azelőtt (1588 okt. 8-án) Rákóczi Zsigmond fényes győzelmet aratott Ali fehérvári basán. Prépostvárynak nem kedvezett a szerencse, mint elődjének, serege teljesen szétszóratott, legjobb vitézei elestek, vagy fogságba jutottak.

Ez a csapás igen elkeserítette, állását unottá tette. Szabadulni kívánt tőle, mihelyt szolgálati ideje kitelt. De Mátyás főherczeg a fővezér és br. Teuffenpach a felső-magyarországi főkapitány a háborus időre való tekintetből addig kérlelték, míg egy évig megmaradt hivatalában. Új szerződést kötöttek, melyet 1593 jul. 16-án írtak alá. E szerint:

1. Teuffenpach rajta lesz, hogy az egri katonáknak fizetni szokott 2 frtot 6 felsege az egri káptalan tizedjövedelméből fölemelje, vagy évenként 10,000 frtot ad, fele részben készpénzben, fele részben pedig posztóban. Ha ezt nem sikerülne kieszközölni, szabadságában áll Prépostvárynak választani a maradás és távozás közt; de míg ez iránt

ő felsége nem határozott, hivatalát el nem hagyhatja. Távozása esetén a várjövödelmekről számot tartozik adni.

2. Ha a katonaság fizetését kezéhez kapja, figyelmeztesse a katonákat, hogy zsoldjukat ne csupán készpénzben követeljék, hanem fogadják el posztóban és élelmiszerben is.

3. Ostrom esetén a felsőmagyarországi főkapitány köteles a várőrség szaporításáról és hadiszerszámokról idejében gondoskodni.

4. A lovagtisztek figyelmeztetendők, hogy ő felsége jobbágyaival szelidebben bánjanak s e részben Prépostváry parancsainak engedelmeskedjenek.

5. A Rueber örökösei megsürgetendők, hogy Sáros vármegye 1591. évi tizedárendája iránt Prépostváryt elégtésék ki.

6. A szegedi és jászberényi adó elengedése által támadt jövedelem csonkulás iránt ő felsége megkeresendő, hogy annak pótlásáról intézkedni kegyeskedjék.

7. Nem engedhető meg, hogy az egri polgárok által eddig fizetni szokott ötöd tizedre változtassék át, hanem az iránt Prépostváryval egyezzenek meg.

8. A nemesek katonái és szolgálói által a töröktől nyert zsákmány $\frac{1}{3}$ -ad része nem engedhető át a nemeseknek, hanem ez — mint eddig — ezután is Prépostváryt illesse.

9. A vármegyék adója nem fordítható Eger, vagy más hadi építkezésre, hanem arról a felsőmagyarországi főkapitány gondoskodjék.

10. Kívánja Prépostváry, hogy Heves, Borsod és Pest vármegyék főispánságától mindjárt mentessék föl, hogy teljesen főkapitányi hivatalának élhessen. (Orsz. Ltár Pozs. kam. iratai III. sor.)

Prépostváry tisztességgel kitöltötte esztendejét, de tovább semmi áron se maradt Egerben. 1594 okt. 1-én átadta a vár parancsnokságát az utódjává kinevezett Bedeghi Nyáry Pálnak, előbb füleki kapitánynak.

II. A Prépostváry alatt szolgált őrség egyik legderekkab vitéze *Balázsdeák István* volt. Nehéz megállapítani, milyen rokonsági viszonyban állott azzal a Balázsdeák Mártonnal, a ki 1561-ben Gyula várában szolgált, mint hadnagy s vitézségéért I. Ferdinánd király által 1563 nov. 15-én nemességre emeltetett, (a nemeslevelet színes címerrajzzal közli a gr. Károlyi-okltár III. 343 l.) s a ki Gyula ostromában 1566 aug. 3-án ágyékán golyótól találva vesztette életét. (dr. Karácsonyi János: Békés vm. tört. I., III. kt.)

Balázsdeák István a XVI. század nyolczvanas éveinek elején már Egerben szolgált. Vitézi érdemei 1584-ig annyira öregbedtek, hogy Kövesdy Bertalan és Sárközy Mihály társaival együtt, a kamara javaslatára,

a békésvármegyei Mező-Berényt és Gyurt zálogba kapta, mely birtokokba Simai Mező Gáspár kir. ember a következő 1585. esztendőben be is iktatta őket. (Karácsonyi: Békés vármegye tört. I. 172, II. 220, III. 20. és 98. l. és Orsz. Ltár N. r. a. 1029: 17.)

1588-ban a szarvasi török palánk ellen intézett sikertelen végű rohamot. Az ugyanezen év okt. 8-án vívott szikszói ütközet sikerében, mint alkapitánynak, jelentékeny része volt. Tardy György, az ütközet dalnoka, mint szem- és fültanu a 110—111. versszakban így énekel róla. (Századok, 1871. 104.):

A katonák egy kis csoportcskában,
Kik el nem hullának az első harcban,
Nyolczszáz lóval gyülenek egy csoportba
A dandárnak rohanának ujonnan.

Vitéz Balázsdeák István felszóval:
Hozzá! hozzá! — kiáltja nagy torokkal
És ő maga a két élű pallossal
Vitéz módon forgódik katonákkal.

E hősiességéért elnyerte a kapitányi rangot. 1589-ben Balassa Ferenczcel együtt 370 lovas felett kapitánykodott Eger várában. (Szerderkényi: Heves vmegye tört. II. 274. l.) Serény, buzgó katona volt, de nem tolakodó. Jellemző rá, hogy végre is vitézlő társai jártak közbe Ernő főhercegnél, hogy hű szolgálataiért anyagi jutalomban részesítse. A kérvény, melyet 1592 jan. 11—17 közt szerkesztettek, magyar fordításban körülbelül így hangzik:

«Fenséges herczeg, Kegyelmes úr! A győzelemre, melyet harmad-éve Szikszó városánál fenséged auspiciuma alatt Isten kegyelméből a kapitányok szerencsésen kivívtak, fenséged bizonyára kegyesen emlékezik. Abban az ütközetben Balásdiák István egri alkapitány oly vitézül és serényen viselte magát, dolgát oly buzgalommal végezte, hogy mikor a csata éjszaka elkezdődött és a legtöbben elfutottak, vagy a sötétben a támadást alig birták kitartani, ő elfoglalván az ellenség ágyúit s azokat soraik ellen irányozván, táborukat zsákmányul ejtette s hozzá hasonló társaival együtt véges-végig kitartott; a mellette volt katonákat annyira lelkesítette, hogy Isten kegyelméből a győzelem a mienk lett. A mely hű szolgálataiért — azt mondja — eddig még semmit se kapott, holott mások, a kik annak legcsekélyebb részét se cselekedték, nem megveendő ajándékban és jótéteményben részesültek. Azért is valami kegyért folyamodván, kért bennünket, hogy ajánljuk fenségednek olyképen,

hogy ha most nem lehetne neki valami pénzt adni, akkor a békésvármegyei Kondoros helység, mely hajdan Gyulához tartozott, két- vagy háromezer forintban irassék be neki. Mely kegyet, hogy mind a mondott útközetben, mind Egerben tanúsított folytonos szolgálatáért, megérdemli, mind mi, mind az összes katonák és kapitányok úgy itélvén, egyértelműleg könyörgünk fenségednek: méltóztassék e részben kegyelmesen közreműködni s ő felségénél kieszközölni, hogy egyik vagy másik módon kívánsága beteljesedjék.» (Fogalm. Orsz. Ltár. Litt. privat. Nr. 9 ex 1592.)

Az inscriptio czimén adományoztatni kért Kondoros valamikor az egri vár tartozéka volt. 1578-ban a kincstár elzálogosította Kátay Ferencznek, de Rákóczi Zsigmond, főkapitánysága idejében, visszaszerezte Egerhez. (Karácsonyi: Békés vmegye tört. II. 196. Az instantiának nem lett eredménye. Rá egy hónapra vívatott a második, de már szerencsétlen kimenetelű szikszói csata, melyről fentebb szólottunk. A foglyul esett vitézek közt volt Balázsdeák István is. «Balázsdeák István a jeni béknél vagy» — írja a főkapitány, Prépostváry Bálint atyjafiának Károlyi Mihálynak Egerből 1592 aug. 7-én — nem sebös; közhírral beszélik, hogy a portára akarnák vinni. De egy ifjút fogtak el a Rákóczi uram szolgálói . . . , némelyek azt mondják, a jenei békkel egy . . . , ha így volna, az az ifjú megszabadítaná nemcsak Balázsdeák Istvánt.» (Gr. Károlyi-okltár III. 568 l.)

Pethő krónikájából tudjuk, hogy Balázsdeákot Pálffy Miklós váltotta ki Haszán koppányi bégért. Mi volt további sorsa? nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy családjának magva szakadt. Egyetlen leánya Zsegnyei Miklóshoz ment férjhez; az ezen házasságból született leányt Borbálát Károlyi Mihály vette el s így lett a Károlyi-család Békés vármegyei birtokos. (Karácsonyi id. m. II. 220.) *Dr. Illéssy János.*

Adatok Szigetvár (1566) elesésének történetéhez.

A hazafi szíve büszkeségtől földobog mindannyiszor, valahányszor Szigetvár s hős védője, Zrínyi Miklós gróf nevét hallja s a történész örömmel és kegyelettel szedetet össze minden legcsekélyebb adatot is, mely e vár ostromára és védelmére (1566 augusztus 1—szeptember 7.), e világtörténelmi tényre, vonatkozik s azt megvilágítja.

Legyen szabad e helyen néhány ily adatot közölnöm, melyeket a körmöczbányai városi levéltár «Bellica» osztályában találtam s melyek, habár csekélyek és hézagosak is, mégis talán érdemesek a közlésre.

Szigetvár megszállásának előkészületeiről egy *Belia* nevű török fogoly következő vallomása szól:

«Desz Türkhen Belia Bekantnusz. 13. July 1566.

Verzeichnusz, was der Turkh Belia genandt, so Zekel Tomasch von Göstesch gefangen vnd hieher geschikht vnd angezaigt hat.

Erstlich zeigt Belia ahn, das der Bascha aus Bossen sambt dem Karamen Bascha, Orit Beeg vnd andern Begen vor fünf Tagen gen Weissenburg ankomen.

Weitter sagt er, dasz sie bey 14 Tagen zue Soklesch (Siklós) still gelegen vnd allda desz Türkhischen Kaysers erwarten wollen, wie aber dasz Geschrey vnder sie die Türkhen khomen, dasz wier die Schlösser eingenomen haben, sie zue Rettung Weissenburg herauff bey Tag vnd Nacht eilen müssen, dasz dermassen ihre Rosz gar ober seer vast matt, müd vnd gancz mager sindt, vnd dasz ihrer der Türkhen aller, sambt guet vnd bösz vnd desz meisten Theils schlecht Volckh, allein was die Bossn ettwas besser gerust nit gar vber 30,000 starkh sein sollen, vnd dasz sie gar weder grosz noch khlein Veldtgeschutz mit ihnen vnd Fueszuolkh nichts mehrers alsz 60 Janczarn haben, auch dasz von Soklosch 3000 Janczarn vnd 2000 Tattern gedachtem Bascha auff Weissenburg zue im Aufbruch vnd Anzueg gewest. Sagt auch, dasz vnder ihnen den Turkhen das Geschrey vnd Sag sey, dasz man das grosse Geschutz von Ofen bringen soll vnd die Heuser so wier eingenomen, widerumb belegern vnd einnemen wölln, vnd das eins Theils sagen, dasz die Türkhen so zue Weissenburg khomen sindt vnd daselb Beschutzung derselben herausz khomen sindt vnd daselb verharrn, auch dasz dieser Zeit vnder ihnen grosser Hunger, darvon sie sterben, aber sonst khein andere Khrankh Heyl verhandden.

Vndter andern meldet er, dasz der Türkhisch Kheiser schon zue Eissegg (Eszék) ankomen vnd dasz man vber die Trag (Dráva) ein Prukhen gemacht, die nun schon fertig vnd dasz Geschrey vnder ihnen sey, dasz *der Türkhische Kaiser Siget eigener Person belegern wollen*, sey aber so allt, dasz er nit mer reitten khundt, sonder musz sich auff einem Kotschn furen lassen, dasz er auch gar vil Leutt mit Hauen Schauffln bey sich hab, inn Meinung, dasz er was belegern hohe Berg auffzuetreyben vnd für sich schutten will, vnd sagt auch, dasz der Turkhische Khaiser ettliche Tschauschen auszgeschikht, die den Oroszlan Bascha fahen vnd zue ihm furen sollen. Lezlichen meldet er, dasz der Turkhisch Kheiser, desz Malgoz Begen Sohn, Hussain Beg genandt Bossen, dasz er darinnen Bascha sein vbergeben haben solle. Hat er sich vernemen lassen, so bald er in dasz Ambt eintritt wolle er von stund an vnder Schischekh, so vnder Agram ligt, ziehen vnd dasselb belegern.»¹⁾

¹⁾ Körmözbányai levéltár, T. I. Fons. 2b. Fasc. 3. Nr. 331. Bedegi

Zerdahelyi Dersffy István, dunáninneri kerületi főkapitány (1564—1568) Léváról, augusztus 9-én Gienger Jakab, alsó-ausztriai kamara tanácsosa, s a 7. magyar bányaváros főbiztosának Besztercebányára ezeket írja:

«Was die neue Zeittung betreffend ist, soll der Herr wissen, dasz der guet erlich Mann, so dem Herrn geschrieben hat wegen desz Turkischen Khaisers, wol vnd grundtlich Bericht hat. Dann iez ein Turkh gefangen worden ist, vnd dem Herrn Graffen (Salm Ekhard) vberschikht, was für neue Zeittung derselbig anzeigt hat, ist mier vom Herrn Grafen Erken gestern zuekhomen, vnd ich dem Herrn vberschikhen (Belia vallomása), daraus wirdt der Herr wol vernemen, wasz desz Turkhischen Kheisers Fürnemen gewesen ist, vnd noch vber das bitt ich den Herrn, der Herr wolle solliche mein neue Zeittung dem Herrn Balaschy Janosch (zólyomi főispán és kapitány 1554—1568) vberschikhen, ilme darneben schreyben, das es dem Herrn Khruschith (János korponai kapitány) vberschikh vnd mier Herr Kruschith widerumb zuruckh. Leczlichen mag ich den Herrn berichten für gewisz, dasz *die Turkhen den I. Tag Augustj Siget belegeret haben*. Der ewig Gott verleihe, dasz sie mit Schand vnd Spott wider abziehen, vnd erobert werden. Leczlichen ist mier gewisz zuerkomen, dasz vnser allergenedigister Herr, die Röm. Khay. Mit morgen zue Altenpurg (Magyar-Óvár) sein soll. Der ewig Gott wolle ihn mit Glueckh vnnd Heil herab bringen, sambt allem seinem hellen Hauffen. Darneben was der *Graff von Zerín* dem Herrn Grafen von Erken schreybt, vnd mier der Herr Graff Erkh in Copey vberschikht, dasz weisz der Herr zuempfangen, vnd alsz dann dem Herrn Balaschy Janosch meinem Begern nach zue vberschikhen, vnd der Herr Balaschy dem Herrn Kruschith, alsz dann Herr Kruschith widerumb mier.»¹⁾

Augusztus 21-én a mosonyi császári táborba Szigetről a következő hírek érkeztek:

«Zeittung vom Szigeth, aus dem Khayserlichen Leger (Mosony). Den 21. Augustj Ao 1566.

Der Khay. Mt. seint Zeitungen in diser Stundt alher ins Leger khumen, das *der türkhisch Khaiser den 11. dits Monats zu Mittag dem Szigeth mit aller seiner Macht stürmen lassen, vnd hat vom bemelter Zeit*

Nyáry István Léváról aug. 14-én azt írja Körmöcznek, hogy Szigetvárt aug. 2-án szállta meg a török. U. o. Nr. 333.

¹⁾ Másolat, melyet Gienger révén a besztercebányaiak a körmöczieknek küldtek. Körm. levélt. Tom. I. Fons 26. Fasc. 3. Nr. 323.

angewert bisz auf den 12. zu Mitag. Als solches sein Obrister Wascha Weglerweg aus Natalia gesehen, das der Turkhisch Kayser ob solchem langwirdigen Sturmen zornig gewesen, hat er Wascha gesagt, er wol seinem Kopf auch dran streckhen. Vnd ist den Sturm mit seinem pesten Kriegsvolckh aigner Person angeloffen, auch von stundan erschossen worden, sambt 4000 Türkhen, so alda bey solchem Sturm todt bliben, ausserhalb deren, so beschedigt, der Anzall vnbevisst. Gott dem Herrn sej lob.

Item man sagt auch vom grossen Hunger, so vnnder den Turkhen daselbst ist.

Was sich seither verloffn, khan man noch nit wissen, dann die Khundtschafftñ schwärlich zubekhomen. Datum Wisburg, den 20. Augustj Ao 66-ten aus der Khay. Mt. Leger vom 21. Augustj.

*Den 15. Augustj hat Graff von Serin ainen Ausfall gethann, vnd 600 Janntscharn, vnd Schanczknecht erlegt vnd gefangen, genommen.*¹⁾ Szeptember 10-én pedig a következő értesítés jött Szigetről:

«Neue Zeittung von dem Türkischen Kaiser vor Sigeth. Anno 66. 10. Septembris. (Ekkor t. i. érkezzet a hír, mert szept. 7-én Sziget már elesett.)

Post Scripta. Hat Herr Kewentzel Fürstl. Durchl. Ertzhertzog Carls et Hoff Secretary sonst ain Ritters Brüeder, vnd Creutz Herr, Herrn Gabrielen Kreitzer Lanndt Commendator gewesen Stadthalter alhie etc geschrieben, das *ein ansehenlicher Türckh, wie ein Wegg* (Beg), zu *Irer Fürstl. Durchl. etc. gefallen*, der sagt anstricklich, wie der *Turkische Kayser als lang er leb vnd regier, sogar verirret vnd erzurnet nie-sey gewest, als jetzo vor Zigeth, wölle nach daselbst ain gewaltigen Sturm thuen, auff's sterckhist ime müglich sey, da er nichts erhalt, muesse er auff Constantinopl eillendist wiederumb verruckhen, dann ime der Persier soviel Landts eingenommen, das mehr als drey Khunigreich werdt sein.* Solliches wirt auch der Kayserlichen Mt. für warhafftig zugeschrieben, (Gottlob) darumben sag ich, der schelmisch, teufflisch, Turckhisch Kayser, werde fliehen, wie ein alte Huer, vnd er zuor Kayser Carlo gethan, vnd geflehen etc. Ob Gott wil, baldt mehr pessers. Amen.) Amenn.»²⁾

Az optimista hirmondó óhaja azonban nem teljesült, mert, mint tudjuk, Sziget szept. 7-én este felé elbukott, s hősies védője bajtársai-val dicső halállal halt meg a hazáért.

¹⁾ Ugyanott I. 26. 3. 340.

²⁾ U. o. I. 26. 3. 348.

Dersffy István Nyitra alatti táborából már szept. 13-án ezt írja Gíngernek Besztercebányára:

«*Den vergangenem Sonnabend aber, dasz Gott erbarm, hat der Türkische Kayser Siget eingenomben, dieselben seind sambt dem Herrn Zrinj Miklosch, sambt den anderen vielen fromen Rítttern varhafft umbkhomen. Dieselben haben sich Gott, vnd desz Kristlichen Glaubens, Khristlichen Khaysers, vnd diesem vnserem Land treulich vnd fromblich mit ihrem Todt geopfert, dasz Gott solch ihr Verderben erbarme.*»¹⁾

Igen Zrínyi Miklós gróf az ő jámbor vitézeivel Istenért, a kereszténységért, királyért és hazáért áldozta fel életét híven és jámborul. Kár, hogy a kereszténység, király és a haza nem tett érte semmit.

Közli: *Matunák Mihály.*

Heves vármegye panasza a török ellen. 1629. Éltig való alázatos szolgálatunkat ajánljuk Nagyságtok-uraságtoknak és fejeként is kegyelmeteknek, kívánunk a felséges Istentől sokszámú jókat és boldog végezést és maradást.

Nagyságtok, uraságtok és kegyelmetek kívánsága- és megmaradásunkra, való ügyünket és nyomorúságinkat ekképen számlálhatjuk leve-lünk által elő, mi Heves vármegyében levő nyomorult hódolt faluk:

Elsőben Heves vármegyében levő főhadnagyság alatt levő faluk, hitünk és lelkiismeretünk szerint valljuk, hogy minket semmien abban meg nem tartottanak, a miben *Eger* vételekor megsommáltunk, sőt mindenek felbomolván, elviselhetetlen szolgálatra és fizetésre erőltetnek, és nyomorgatnak. Kik közül ezeket számláljuk legelsőben elé.

1. *Szent-Domokosiak* ezt vallják: Elsőben a tizedre állottunk, 15 szekér széna, 10 szekér fa, egy pint vaj; Szt.-Görgy s Szt.-Mihály adaja egy-egy forint volt. A sertésmarhátul 3 pénz.

Most is azon tizedben vagyunk. (De a széna 40 szekérnél is felyebb ment. A fahordásnak száma nem lehet. A sertésmarhátul pedig 4, négy pénzt veszen.) A többiben eddig megtartottak.

Szántásra való ekéket sem mi adtunk először; de most annak sin-csen száma. Annyira, hogy egy jobbágy meg nem éri másfél száz nap-pal; sőt még fiunkat s szolgálkat sem tarthatjuk, mert mezítlábbal vet-keztetvén, addig vereti, míg szekéren hozzák őket haza.

2. *Kövesdiek* így vallják: Hogy akkor mikor *Egret* megvötte a császár, 32 eke volt a faluban, de most 10 eke is alig mehet ki belőle, a töröknek való szolgálat miatt, annyira pusztultunk. De

¹⁾ U. o. I. 26. 3. 347.

bírságot nem vött rajtunk, ki elszenvedhetetlen volna; hanem hogy soha örökké száma nincsen szolgálatunknak, ki miatt ugyan el kell pusztulnunk.

Másik az, hogy egyikünk a másikunkat kiváltja, a szolgálat felül (más falu pengig egy tehenet ad), de ő kettőt vött eleitül fogva.

3. *Sz.-Eörzsébet* e szerint vallja maga állapotját:

Mi *Eger* (meg-)szállásátul fogva a tizedben voltunk és vagyunk. 32 szekér széna volt, 25 szekér fa, egy tehén, egy icze vaj, egy icze méz egy köpű méhtől, 4 pénz volt (váltsága) a kibül tized nem esett. Szent-Mihály s Szt-György adaja egy-egy forint a jobbágyé, zselléré 50 pénz. Az eke egy volt az egész falutul ugarlásra és vetésre.

A tizedben most is benn vagyunk. A széna 32 szekérből 50 szekérre ment. A 25 szekér fa 40 szekérre is ment. Az egy tehén kettőre ment *Bocskai* idejéig fogva. Az egy eke kettőre ment, de itthon ezen kívül egy-egy nap szántunk.

4. *Lelesz* e szerint vallja. Elsőben sommában voltunk; de most a tizedben vagyunk. És minden tizedben esett kereszt búzául 3 kilo búzában alkudván meg eddig, abban meg is tartattunk. A szénahordás pengig 40 szekér volt; de 50 szekérre ment. 40 szekér fa volt; az is 50-re ment. Elsőben is egy tehén volt; most is az. Egy pint vaj, egy pint méz, Szent-György és Sz.-Mihály adaja. A három szántásra 5 ekét adtunk, és most is a szerint tart.

5. *Varaszo* ezt vallja. Hogy *Ebreim* pasa bír minket. Maga a megalkuvás szerint való igazban megtartott; de mivel, hogy a sok rendbeli szubasák miatt képtelen nyomorúságban és szolgálatban vagyunk, úgy, hogy ha urunknak emberségét nem néztük volna, régen eddig elpusztultunk volna; mert mos 60 szekér szénát kér, és az előtt 20 volt. Egyéb bitang fizetés és szolgálat sok.

6. *Isten-Mezeiek* így vallják: *Eger* vesztésekor 25 forint volt sománk; 25 szekér széna; vaj 25 icze és méz; fa 15 szekér.

Azután *Bocskai* idejében tizedre fogott, de semmiben meg nem tartott sem tart. Mert noha 3 kila búzát vött egy keresztül, de nem igaz kilával mérte, hanem kávat tartott a kilán és felvonta ha beszédte tőlünk; ha kiadta, lenyomta a kávat a kilán.

A széna pengig 60 szekérre ment.

A fahordásnak azt mondja, hogy ne legyen száma annak; s nem maga égeti pengig fel, hanem pénzen adja el. Házat épített velünk és eladja, ismeg mást csináltat. Egyikünk a másikunkat kiváltja tőle, és elszenvedhetetlen szidalmat, vereséget téssen rajtunk úgy, hogy egy-egy jobbágy száz nappal meg nem éri.

7. *Szekiek* e szerint számlálják: *Eger* veszésétül fogva eddig még tizedben voltunk és vagyunk.

Elsőben 20 szekér széna volt, most immár 50 szekér.

Soha a fahordásnak száma nincsen úgy, hogy 5 ekés ember száz egész szekér fát minden esztendőben hord.

Egy szántás alá 15 ekét veszen, azt pedig 4 napig, 5 napig ott tartja.

Egy-egy tehén, hol borjas s hol vágó, a mellyik kellett.

Annak felette csak 7 köpü méhbül is elvötte az egyiket tizedben. A sertésmarháatul 4, négy, pénzt, csak az aprajátul is; ezt pedig mindennütt úgy veszik. Sz.-György és Sz.-Mihály adaja. Vaj egy pint a jobbagytul, zsellértül egy icze.

Egy néhány forintot szokott bitangban rajtunk elvinni. Soha semmi száma s rendi nincsen a szolgálatunknak, ki miatt ugyan el kell pusztulnunk.

8. *Bátriai*: Bocskai idejében széna 50 szekérré végezett volt. Tizedre állván, tehénért 9 forint; szántás 28 kilára való; zab és árpa 15 kila. Vaj, méz, egy-egy pint. Fát három-három szekérral egy-egy jobbagy. *Bocskai előtt* pedig *egy* bizonyos *ura* volt; most pedig *kettő*: egyik *Hatvanban*, másik pedig *Egren*. Most immár az 50 szekér széna 80; a tehén 12 frt most. A szántásnak soha vége és száma nincs, hanem a kit győzünk; sem a fahordásnak sem fűhordásnak, mert pénzen is egyaránt adja másnak.

Sz.-György és Sz.-Mihály adajában és egyébben megállott.

9. *Mikófalva* e szerint vall: Tizedben volt széna 35 szekér; most immár 50 szekér. Fa 25 szekér volt; de most vége nincs, hanem a menyit akar. 20 kilára való szántás volt elsőben; most ennek sincsen száma. Egy tehén volt; most is az. Sz.-György és Sz.-Mihály adaja.

10. *Bekölcse* azt vallja, hogy *Eger* vétele után mingyárt tizedben valának.

Majorság akkor 12 kilára való szántás volt, egy kila köles. Most az 6 kilájokkal 40. Tavasz Penig 20 kilára való most.

A tizedben megtartott.

Egy tehén, avagy ára. Három icze vaj. Sz.-Mihály és Sz.-György adaja. Széna az előtt 25 szekér volt; most 44 szekérré ment. A fahordás pedig 44 szekér.

11. *Csekeiek* ily formán vallanak: Elsőben sommában fogtanak; az pedig 40 forint volt. *Bocskai* idejében tizedre fogván, akkor 15 szekér széna lött; fa is 15 szekér. Tavasz vetés 6 kila; buza vetés 15 kila. — A széna 30 szekérré ment fel. A fa 28 szekérré. Buza- és tavaszi 60 kilára is fel ment, nem is tudjuk számát. Most is azon tizedben vagyunk.

12. *Fedémesiek*: Elsőben 25 forint volt sommájok; egy-egy icze vaj s méz.

Tizedben vannak most. És most szállította valamennyire szolgáltatjokat alább.

13. *Bociak*: ezt vallják, hogy *Eger* vételekor tizedre állván, a széna 33 szekér volt. Most immár 60 szekér.

Fának nincsen száma.

A vetés 35 kilával való. Azelőtt 16 volt. A tavaszi 8 kilával való volt; most pedig 40 kila is lészen. Köles azon kívül. Vaj, méz és adó.

Ezen kívül pedig a ki legnehezebb most, *egyik ez*, hogy mikor császár mivét kell mívelnünk, nem levél által, hanem 40 avagy 50 *lovak és gyalog* reászáll egy falura, a többit oda hódoltatja, ételt, italt, abrakot kívánván mind haza, mind ott. Szidalmakat, vereségeket, elszenvedhetlenül cselekednek rajtunk. Ha lovát elvonszák avagy megölik a töröknek, minekünk kell érette bujdosnunk, fizetnünk és halált szenvednünk. — *Másik az*, hogy esztendő által elúntuk a sok számtalan ízben való pasa- és vajda-ajándékot adni. Ki miatt, ha Nagyságtok, Uraságtok és Kegyelmetek, valami megmaradásunkra való ját nem végez: kénytelenek leszünk lakóhelyünkül idegen helyt választani és keresni magunknak. Lássa azért Nagyságtok, Uraságtok és Kegyelmetek, a mi legjobb, és megmaradásunkra való, azt végezze N. U. és kegyelmetek.

Isten éltesse Nagys. Uras. és Kegyelmeteket.

Irattuk Heves vármegyében, 7. napján Szent Jakab havának. 1629.

Heves vármegyei . . . . hadnagyk, birák és polgárok, fejenként szolgálunk Nagyságtoknak, Uraságtoknak és Kegyelmeteknek.

(Eredeti. Eszterházy Miklós nádor levelei között, Rep: 71. a *kis-martoni főlevéltárban*.)

Dr. Merényi Lajos.

Szunyogh Gáspár levele a nádorhoz 1643. márcz. 21.

Mint kegyelmes uramnak, Nagyságodnak ajánlom szolgálatomat.

Tegnapi napon késűn estve érkezvén házamhoz, *Tiszántul költ levelet egy confidens barátomnak* találtam, melyben confirmáltatik a Nagyságod hire, hogy Erdélyben zsi bonganak, mivel török császár megbékéltett Persával, minden ereit Európára fordítani akarja. Lengyelekre-é, reánk-é: kételkednek. Elég hogy nagy félelemben vannak, mely félelem minket is æqualiter, avagy talán inkább is attingál.

Mai napon peniglen, avagy inkább ezen órában érkezett generalis commissarius Lengyelországból, ki oly pappal volt beszédes, melyet *bulgárországi* (a mint ő mondja) fejedelem (én a rumeli béglerbégnek gondolom lenni azt a fejedelmet) küldé titkon a lengyel királyhoz, avi-

sálván a királyt, hogy svécusoknak követe nála legyen, mely által evo-cálják 20 ezer emberrel jó fizetésre s nagy nyereségre úgy, hogy Erdéli Fejedelemmel, ki 40,000 embert ígért nekik, felvött pénzért s fizetések-ért conungálja magát, és Bécs alá menjenek, a holott ők is conungálni akarják velek erejeket. Azt is mondja ez, hogy felül-specifíált pap jelen-tette volna neki, hogy nem maga a Fejedelelem, hanem fia az ifju fejedele-m kijövendő volna, mely dolgot Fejérváratt incognite létében magok-tól a fejedelmektől valónak lenni értette volna. Ez a hír Eszterhás Pál uram confidensinek hírével igen egyez. Ezekből s ezekhez hasonlókból csaknem infallibiliter concludálhatni, hogy Erdéli Fejedelelem erumpál törökökkel együtt.

Szükség azért ő felségének gondot mind magára, mind reánk gon-dot viselni; szükség Nagyságodnak is gyűlést urgeálni s . . . . . ni.

Ezeknek utánna Nagyságod kegyességébe ajánlom magamat és mi avisái vannak, azoknak velem való közléseért könyörgök.

Generálisomat is örömet tudnám kicsoda legyen.

Irtam Budatinban 21. Martii 1643.

Nagyságodnak alázatosan szolgál míg él *Szunyogh Gáspár* m. p.

Külczim :

Az én Kegyelmes uramnak, Magyarország nádorispánjának, Gróf Eszterhási Miklós uramnak ő nagyságának adassék ez levelem.

(Eredeti. Rep : 71. A *kismartoni főlevéltárban.*)

Adalékok I. Rákóczi Ferencz és Zrínyi Péter moz-gatmaihoz 1670-ben. I. Debreczeniek relatioja. Egerbe bevittem az adót, akkor mindjárt láttam a Zerényi uram Ó Naga követét, mindjárt Budára kísérték a törökök, Rákóczi Ferencz uramtól jött vissza a Zerényi uram követje, a kivel volt egy kanizsai főtörök.

Kobory László uram, Rákóczy uram követje benn maradt akkor Egerben; Szent Jobi 12 törököt küldött be Rákóczy uram Ó Naga tőle, kit a minap Bazamnál fogtak volt el, a melyet a katonáktól vett el Ó Naga.

Zerényi Peter uram Ó Naga követi által kéret százezer tallért Rákóczi uramtól, a melyet meg is ígért Ó Naga.

Tudakoztam én is a török uraktól, hogy mi formán indul meg Ó Naga Rákóczi uram. Az egri kinestartó arra így felelt, hogy a budai vezért, tömösvári basát, az egrit, érzsekujvárit adják mellé, úgy indul meg Ó Naga, mikor másodszer parancsolat érkezik.

Hallottam ezt is, hogy a két Oláhországnak is meg kell indulni Ó Naga mellé.

Eger vidéke körül való Jászai és Leleszi püspök jószágát R. F. Ó Naga elfoglaltatta magának, ez valóságos dolog.

Galgóczi István debreczeni tanácsbeli ember, ki ma egyhete Egerből kijött, relativi anno 1670. 1 may.

1. Debreczenbe eljöttek a Rákoczi Uram Ó Naga hadnagyi, hogy hadat kiáltsanak. Arra így resolvált a tanács: Mivel hogy nemes Erdélyországhoz vagyunk incorporaltatva, azonban, hogy az idegen nemzetség torkában vagyunk, hogyhogy lehetne ott hadat kiáltani? azon Ó Naga le hagyott.

2. Tokajvárát löveti Ó Naga, Staremberget, a németek főgenerálisát Regezbe fogva vitték 9-ed magával.

3. A hat hajdúvárost szent Mihály nevű városon mint mustrálta meg Ó Naga, ott is megrendelte a hadnagyokat, de még azok fel nem ültek melléje.

4. A váradi várbeli fő Jancsár Aga ajándékot és levelet is küldött Rákóczi uramnak Ó Nagának, viszontag Ó Naga is egy aranyos buzogánt küldött, szemmel láttam.

5. Hallottam az udvar néptől, hogy Zerényi Péter uram Ó Naga Austriában hadakozik immár a horvát hadakkal.

Nádudvari Benedek, debreczeni tanácsbeli ember relatiója, ki R. F. uramtól ma egy hete jött el Szent Mihályról, a hol a hajdúkat mustrálta R. F. etc. ez a Szent-Mihály a Tiszán innen van.

Másolatban a Teleki levéltárban 2977. sz. a.

II. *Oltráry Ferencz levele Kassáról 1670. Maj. 26.* Generose Domine. Mai napon 8 órakor reggel érkeztem meg Isten kegyelmébül Bécsből, az Ó felsége és Érzsek uram Ó Naga leveleit mindjára Ispán uram kezéhez vittem, intimálván Ó kegelmének, hogy e jövő csütörtökre termináljon gyűlésnapot Gönczre, és kegyelmednek is mindjára értésére adja és az Ó felsége levelének párját küldje meg, kit meg is küldött. Hogy azért ideje korán a Ns. vármegye provideáljon a németek annonájáról (gabona, eleség) és Commissariusiról, szükséges. — A németeket, a kik jönnek, u. m. 9000, Turocz vármegyében találtam, tegnap ott mulattak, de ma minden bizonynyal beérkeznek Liptóba. Minden vármegyében három statiojok van, egy-egy statiora adnak a vármegyék tíz vágómarhát, hat akó bort, ötven akó sert. Igaz dolog, ottan jó disciplinában tartottak, a szegénység és nemesség egy pénz árában meg nem károsított, hanem ha füvet nem találtak, a tavaszira bocsátották lovaikat. Jó paripások, jó fegyveresek, vas derékban, válogatott fő németek. Morvába érkezett és onnan jó 6000, Horvátországból két ezer. Ha Isten kglmes semeit reánk nem fordítja, elromlunk s foyunk. Kgylmed minden

javaira idején gondot viseljen. A németek oly igen sietnek, hogy 4—5 mérföldet jönek minden nap. Nekik lajtsromba adott emberek neveit tudakozván, a kire reá találunk incaptiválják (fogságba teszik.) A Rákóczi háznak gondja érkezik. Éltesse Isten sat. Datum Kassoviæ 26. May. 1670. Generosæ Dominationis vestræ cliens obsequentissimus Franciscus Oltváry m. k.

(Válasz ezen levélre.)

Kglmed levelét igen kedvesen vettem . . . . .

A német tábor bizonyosan ma érkezik Rosenbergre, van 12 ezer mindenestül, Lotering is, a ki lengyel királyságra Candidatus volt, velek van, de Spork a Supremus; még utánok többet várnak. Ezen órában hallám, Rákóczi Ferencz uram egynehány század magával Sárosra igyekezne ma, hogy már a német eleibe, igaz-e, nem-e, bizony nem tudhatom, csak a mint hallom, ugy irom. sat. Eperjes, 29. may. 1670.

Másolatban Teleki-levéltárban, 2970—71. Közli: *Koncz József*.

Az erdélyi országos fölkelés elrendelése 1690-ben.

Midőn Köprülü Musztafa nagyvezír 1690-ben Erdélyt a császártól visszafoglalandó, Thököly Imrét erdélyi fejedelemmé nevezette ki, a Teleky Mihály által vezetett erdélyi államtanács Heissler lovassági tábornok, az erdélyi császári hadak parancsnokának kívánatára országos fölkelést hívott föl, melynek Radnóthon kiadott okmánya a következő:

«*A mostani hadi insurrectioról való deliberatuma a méltóságos deputationak.*

A mostan fennforgó hírek és alkalmatosságok a tábori felülést kívánván, végeztük, hogy minden szabadsággal élő rend — mind vármegyéken, székeken főgeneralis Teleki Mihály uram Ő kglme dispositioja szerint tartozzék felülni, ad diem 18 præsentis julii, oly hadi készülettel, hogy valahová a szükség kívánja, mentest indulhasson kiki maga vármegyéivel, székével.

E hadi felülesből peniglen senki semmi némű szín és prætextus alatt magát ki ne vonja. Hogyha peniglen valaki magát vakmerőképpen absentálna, fel nem ülne, annál inkább a præfigálandó napon és helyeken jelen nem lenne, tehát annak a vakmerő embernek emlékezetes büntetésre háza ellányattatik, javai elprædáltatnak, maga peniglen megfogtván, törvény szerint halállal büntettetik.

In generali congregatione illustris deputationis Radnot, 11 Julii Anno 1690,

Extradata per magistrum Joannem Sárosi protonotarium. m. k.»
Eredetije a Teleki-levéltárban, 3125. sz. a. új rendezés. *K. J.*